12. उपराष्ट्रपती
भाग V कलम 63 ते 71

- स्वीकार - अमेरिकेच्या राज्यघटनेतून.
- राष्ट्रपतीनंतर दुसऱ्या क्रमांकाचे पद आहे.
- **कलम 63 -** मध्ये उपराष्ट्रपती पदाची तरतुद
- भारताचे उपराष्ट्रपती पद हे अमेरिकन उपराष्ट्रपती पदावर आधारलेले आहे.
- (अमेरिकेप्रमाणे भारताचे उपराष्ट्रपती हे वरिष्ठ सभागृहाचे पदसिध्द अध्यक्ष म्हणून कार्य करतात.)
- **कलम 64 -** उपराष्ट्रपती हा राज्यसभेचा अध्यक्ष असेल पण सदस्य नसेल.
- **कलम 65 -** उपराष्ट्रपतींच्या कार्याची तरतुद.
- **कलम 66 -** मध्ये उपराष्ट्रपतीची निवडणूक राष्ट्रपती सारखी एका निर्वाचकगणाकडून अप्रत्यक्षपणे, एकल संक्रमणीय मताद्वारे प्रमाणशीर पध्दतीद्वारे व गुप्त मतदान पध्दतीनेच होते.
- **कलम 66(1) -** उपराष्ट्रपतीची निवड लोकसभा व राज्यसभा या दोन्हीही सभागृहाचे निर्वाचित व नामनिर्देशित सदस्य (संसदेचे सदस्य) करतात.
- **कलम 66(2) -** उपराष्ट्रपती संसद किंवा राज्यविधीमंडळाच्या कोणत्याही सभागृहाचा सदस्य नसेल आणि असेल तर राजीनामा देईल.
- **कलम 66 (3-4) -** पात्रता - 35 वर्षे पूर्ण असावीत. राज्यसभेच्या सदस्यत्वास पात्र. भारतीय नागरिक असावा.
- **कलम 67 -** कार्यकाल - 5 वर्षे किंवा तत्पुर्वी राष्ट्रपतींकडे राजीनामा देईल किंवा राज्यसभेत प्रभावी बहुमताने व लोकसभेत साध्या बहुमताने ठराव मंजूर करुन पदावरुन दूर करता येईल.
- उपराष्ट्रपती पदासाठी निवडणूक अर्ज करतांना उमेदवाराच्या आवेदनपत्रास 20 मतदात्यांनी पाठिंबा तर किमान 20 मतदानासाठी अनुमोदन देणे गरजेचे.
- **कलम 68(1) -** उपराष्ट्रपतीचा पदावली संपण्यापूर्वीच नवीन उपराष्ट्रपतीची निवड करण्यात येईल.
- **कलम 68(2) -** उपराष्ट्रपती पद मृत्यू, राजीनामा, पदावरुन दूर करण्याच्या कारणामुळे रिक्त झाल्या 6 महिन्याच्या आत उपराष्ट्रपती पद भरण्यात येईल.
- **कलम 69 -** उपराष्ट्रपतीला पद आणि गोपनियतेची शपथ राष्ट्रपती देतील.
- **कलम 70 -** राष्ट्रपती व उपराष्ट्रपती दोन्हीही पदे रिक्त असल्यास हंगामी राष्ट्रपती म्हणुन सर्वोच्च न्यायालयाचे सरन्यायाधीश किंवा ज्येष्ठ न्यायाधीश कार्य करतात.
- **कलम 71 -** मध्ये उपराष्ट्रपतींच्या निवडणुकीतून उद्भवणाऱ्या विवादाबद्दल तरतुदी आहेत.
- चौकशी व निर्णय सर्वोच्च न्यायालय कडून करण्यात येईल व निर्णय त्यांचा अंतिम असेल.
- उपराष्ट्रपतीची निवडणूक सर्वोच्च न्यायालयाने रद्दबातल म्हणून घोषित केल तर त्याची कृती ग्राह्य नसते.
- **कलम 89 -** उपराष्ट्रपती हा राज्यसभेचा पदसिद्ध अध्यक्ष असतो.

उपराष्ट्रपतीचे पद रिक्त असल्यास यांचे काम राष्ट्रपती म्हणून असते.

- सामान्यत: उपराष्ट्रपती हे राज्यसभेचे पदसिध्द सभापती म्हणून कार्य करतात.
- अमेरिकन उपराष्ट्रपती सुध्दा सिनेटचे पदसिध्द अध्यक्ष म्हणून कार्य करतात.
- उपराष्ट्रपती राष्ट्रपतीची जागा रिक्त असल्यास ते राष्ट्रपती म्हणून जास्तीत जास्त 6 महिने काम करतात.
- राष्ट्रपती आजारी, अनुपस्थित असल्यास उपराष्ट्रपती राष्ट्रपती म्हणून काम करतात. (या कालावधीत ते राज्यसभेचे सभापती म्हणून कार्य करतात.)

- अमेरिकेत उपराष्ट्रपती त्याचा उर्वरित पदावधीसाठी राष्ट्रपतीची जागा रिक्त असेल तर कार्य करतात.
- भारतात मात्र राष्ट्रपती पद ग्रहण करेपर्यंत उपराष्ट्रपती हंगामी राष्ट्रपती म्हणून कार्य करतात. (जास्तीत जास्त 6 महिने.)
- राष्ट्रपतींचा उल्लेख His Spuerflous Highness असा काही तज्ञ करतात.
- **हंगामी राष्ट्रपती झालेले उपराष्ट्रपती -**
  1. व्ही. व्ही. गिरी
  2. बी. डी. जत्ती
- **बिनविरोध निवडून आलेले उपराष्ट्रपती -**
  1. डॉ. राधाकृष्णन
  2. शंकर दयाळ शर्मा
  3. महम्मद हियादतुल्ला
- **दोन वेळेस उपराष्ट्रपती -**
  1. डॉ. राधाकृष्णन (1952-57, 1957-62)
  2. डॉ. हमीद अन्सारी (2007-12, 2012-17)
- **सर्वात कमी काळ उपराष्ट्रपती -** व्ही. व्ही गिरी (1967-69)
- **पदावर असताना मृत्यू पावलेले उपराष्ट्रपती -** के. कृष्णकांत
- मोप्पावरपू व्यंकय्या नायडू हे देशाचे व्यक्ती म्हणून 13 वे तर पद म्हणून 15 वे उपराष्ट्रपती 11 ऑगस्ट, 2017 पासुन आहेत.

स्वतंत्र भारताचे आतापर्यंतचे उपराष्ट्रपती – १९५२ ते २०२३

निवडणुक वर्षे	विजयी उमेदवार (उपराष्ट्रपती)	प्राप्त मते	प्रमुख प्रतिस्पर्धी	प्राप्त मते %
1952	डॉ.एस.राधाकृष्णन	-	बिनविरोध	-
1957	डॉ.एस.राधाकृष्णन	-	बिनविरोध	-
1962	डॉ.झाँकीर हुसेन	568	एन. सामंत सिंह	14
1967	व्ही.व्ही.गिरी	468	प्रो. हबीब	192
1969	जी.एस.पाठकक	400	एच.व्ही.कामथ	156
1974	बी. डी. जत्ती	521	एन. ई. व्होरो	141
1979	एम. हिदायतुल्ला	-	बिनविरोध	-
1984	आर.वेंकटरमण	508	बी.सी.कांबळे	207
1987	डॉ.शंकर दयाल शर्मा	-	बिनविरोध	-
1992	के.आर.नारायणन्	700	काका जोगिंदरसिंह	1
1997	के.कृष्णकांत	441	सुरजीतसिंह बर्नाला	273
2002	भैरवसिंह शेखावत	454	सुशीलकुमार शिंदे	305
2007	मोहम्मद हमीद अन्सारी	425	नजमा हेप्तुल्ला	222
2012	मोहम्मद हमीद अन्सारी	490	जयवंत सिंह	238
2017	मोप्पावरपू व्यंकय्या नायडू	516	गोपाळकृष्ण गांधी	244
2022	जगदिप धनखड	...	मार्गारेट अल्वा	...

31/71